

Univerzita Karlova
Filozofická Fakulta
Ústav románských studií
Románské literatury

Autoreferát disertační práce

Mgr. Vít Kazmar

Sít' pohledů

Ironie a romantismus v díle Jorge Luise Borgese a Julia Cortázara

A Web Of Eyes

Irony and romanticism in the works of Jorge Luis Borges and Julio Cortázar

Vedoucí práce prof. PhDr. Anna Housková, CSc.

2020

Teze

Ve své práci jsem se pokusil intepretovat Borgesovo a Cortázarovo dílo skrze nesnadný pojem takzvané romantické ironie. Vedlo mne k tomu přesvědčení, že klíč k poeice moderních autorů je třeba téměř vždy hledat právě v romantismu. Ten je uchopitelný jen obtížně, vytrácí se buď v abstraktních definicích nebo se rozpadá do několika odrůd, proto je romantická ironie i přes svou spletitost a unikavost lepším nástrojem.

V první kapitole mi šlo jednak o to nabídnout užitečný a inspirativní bibliografický výběr děl o romantismu, ironii a souvisejících tématech (metafikce, dvojnickví), jednak o stručný exkurz k počátkům ironie v antice. Pojem, který prošel řeckou komedií, filosofickým dialogem u Platóna a filosofickou analýzou u Aristotela, se ustálil ve slovníku římských rétorů, kde dřímá ve zdánlivé primitivnosti asi sedmnáct století. Již v počátcích se v něm však projevila jeho zásadní vlastnost, podvojnost, a to významová, etická i rétorická. Pokusil jsem se ukázat, že v pozdně antické zdánlivě prosté definici ironie jako figury, která vyslovuje pomocí protikladu, se skrývá bohatství vedoucí k romantickému obratu.

V druhé kapitole, věnované již zárodečné definici ironie u Friedricha Schlegela, jsem četl Borgesova a Cortázarova díla a pozoroval, jak se v nich ztělesňuje svár entusiasmu a skepse, z něhož Schlegel vychází. U Borgese se projevuje v ostrém kontrastu barokní, květnaté, exaltované rané prózy a nenápadného, úsporného stylu zralých let a také v povaze tohoto stylu samého: jeho poznávacím znamením je litotés, figura úzce spjatá s ironií i se skeptickým postojem k nadšení. U Cortázara se ukazuje týž svár otevřeněji, především v jeho románových monolozích a dialozích, kde postavy buďto samy potírají vlastní nadšené a nadnesené vzlety nebo kaceřují velká slova a patetičnost u druhých.

Ve třetí kapitole jsem se pokusil představit dvojníka coby vtělený princip ironie, postavu, jenž v sobě rafinovaně snoubí stejnost povrchu a rozdílnost hloubky. Krom stručného nahlédnutí do galerie slavných dvojníků jsem se začel do Cortázarovy povídky „Žlutá květina“ a do dvojnického zápolení Horacia Olivieiry a Travelera, ústředních postav románu *Rayuela*. U Borgese jsem se pokusil ukázat, jakou závrat' působí jeho povídky „Ten druhý“ a „Dvacátého pátého srpna“, čteme-li je vedle sebe. Tyto texty, v nichž se Borges setkává s Borgesem, jsou totiž navzájem ve dvojnickém vztahu: jsou si při prvním čtení velmi podobné, ale v hloubce se skrývá bohatství rozporů.

Ve čtvrté kapitole jsem poodhalil vztahy, které k sobě poutají Cervantesova *Quijota*, Friedricha Schlegela a Borgese. Od vypravěčských her rytíře z La Manchy jsem pátral po jakési částečně skryté tradici romantické ironie na základě skutečnosti, že Schlegel i Borges si

Quijota výjimečně vážili. Další autoři v této linii jsou pochopitelně Sterne a Diderot, ale pro Borgese je podstatný především Carlyleův *Sartor Resartus*. Blízcí Borgesovi i romantické ironii jsou pak hlavně Macedonio Fernández se svým románem *Muzeum románu o Eterně* a Unamuno; coby překladatel a obdivovatel *Quijota* i Carlylea a také jako autor románu *Mlha*. Pozoruhodné paralely se objevují také v Brechtových myšlenkách o divadle.

V páté kapitole jsem se pokusil ukázat, jak Cortázar pracuje s onou „uměleckou reflexí a krásou zebezrcadlení“, jak o ní mluví Schlegel ve fragmentu 238 z *Athenea*. Zaměřil jsem se na několik rafinovaných povídek: „Zvětšenina“, „Deník jedné povídky“, „Bárka“. V první reflexe splývá s metaforou i se skutečností pohledu, vidění, lidského i fotografického, v druhé se vypravěč snaží zpracovat obtížný, ba nezachytitelný námět, ve třetí komentuje svou údajnou starší povídku hlasem jedné z jejích postav, která se skrze roli komentátora povznese z vedlejší role na ústředního strůjce děje. U všech tří povídek vede k reflexi ve větší či menší míře pocíťovaná neschopnost, ba nemožnost vyjádřit to, co je zásadní. V druhé části kapitoly se pokouším přivést k životu heteronym z románu *Rayuela*, marginálního intelektuála Morelliho, skrze něhož Cortázar vynáší estetické soudy, ale i kritizuje, hloubá či blázní. Morelli je spisovatel, ale zároveň postava, která se, podobně jako v „Bárce“, vynoří teprve při druhém čtení, s takzvaných „postradatelných kapitol“ románu. Postavy se nejprve setkávají s jeho díly, vášnivě je čtou, teprve později jej poznají osobně, setkají se s ním na smrtelné posteli a dostanou klíč od bytu a tedy i od knihovny. Kritika, skepse, ironie, neúprosná, až cynická a krutá, je poznávacím znamením Morelliho myšlenek; odpovídá jí ale také neúnavné hledání nových cest. Morelli je autorem románů a esejů, ale také předmětem debat a milovníkem citátů; ve své kritické vášni čerpá z Gombrowicze a Hoffmannsthalova „Dopisu Lorda Chandose“, rovněž heteronymního.

V následující kapitole se zaměřuji na specifický Borgesův postup, který nazývám „pohyb probouzení“: budovat své prózy (a některé básně) jako posun od menších, omezenějších světů či příběhů, k příběhům a světům rozlehlejšími, které je zahrnou a překonají. Hráč se stává figurkou v sonetu „Šachy“, stvořitel nedokonalého Golema nedokonalým stvořením, muž z „Kruhových zřícenin“, jenž vysnil člověka, zjišťuje, že je také čímsi snem. Hra, sen, samotný příběh a jeho vypravěč jsou zde vkládány do větších období sebe samých a konvenují se Schlegelovým výrokem o ironii jako o „nekonečné parabasis“.

V kapitole o románu *Model k sestrojení* ukazují, jak Cortázar překonává jednotlivou perspektivu střídáním gramatických i vypravěčských osob, ale především virtuální, nadbytečnou postavou zvanou *paredro*, rolí, jež může být propůjčena jakékoli postavě, ale dokáže se fantasticky zjevit také sama o sobě. S ní se pojí prostor města, které jako *paredro*

překonává a doplňuje města skutečná. Konečně je tu Cortázarův pojem „figury“, „konstelace motivů“: vědomí, že jedinec je součástí souvislostí, o nichž neví a které jsou mu prostorově i časově vzdáleny. Jde o rozšíření motivu dvojníka, zde se ale předobraz kněžny Báthory variuje hned v několika postavách, které zrcadlí její osud.

V závěrečně kapitole ukazují, jak Cortázarova poetika pramení z některých pasáží v korespondenci Johna Keatse, jak je v ní obsažena touha zbavit se sebe, své omezené perspektivy a živě participovat na existenci ostatních bytostí a jsoucen. Cortázar považuje za znamení této touhy i básnickou metaforu a celkově tendenci k rozostřování rozdílů, mísení, spojování a slučování. S odkazem na De Mana a Schlegela se pokouším zahlédnout v této jeho tendenci příklad onoho nekonečně pružného subjektu, autora, který se může stávat vším a nebýt ničím, konceptu, který je v souladu s dlouhou debatou o Shakespearově géniu i s Cortázarovými a Keatsovými myšlenkami o povaze básníka coby chameleona, jehož barvou je změna barvy, jakož i s některými Borgesovými myšlenkami, které zpracovává i umělecky: já je iluze či volně připisovatelná entita, zkušenost, která překonává fyzická těla. Básník je pak u obou, u Cortázara i Borgese, a ostatně i u Schlegela, mistrem beztvarosti a metamorfózy: poznává, existuje a tvoří tak, že se stává tím, co ztvárňuje.

Bibliografie

Prameny

BORGES, Jorge Luis. *Spisy I. Fikce. Alef*. Přeložil Kamil Uhlíř. Praha: Argo, 2009.

BORGES, Jorge Luis. *Spisy II. Brodiova zpráva. Kniha z písku. Shakespearova paměť*. Přeložili Josef Forbelský, František Vrhel, Mariana Machová. Praha: Argo 2009.

BORGES, Jorge Luis. *Spisy III. Další pátrání. Dějiny věčnosti*. Přeložili Mariana Machová, Martina Mašíňová, František Vrhel. Praha: Argo, 2011.

BORGES, Jorge Luis. *Spisy IV. Evaristo Carriego. Diskuse*. Přeložily Mariana Machová, Anna Tkáčová, Kamil Uhlíř. Praha: Argo, 2012.

BORGES, Jorge Luis. *Spisy V. Předmluvy s předmluvou předmluv. Devět dantovských esejů. Osobní knihovna*. Přeložili Mariana Machová, Anna Housková, Lukáš Mathé, Blanka Stárková. Praha: Argo, 2012.

BORGES, Jorge Luis. *Spisy VI. Tvůrce. Atlas. Spříseženci*. Přeložili Mariana Machová, Eva Blinková-Pelánová, Jiří Pelán. Praha: Argo, 2013.

CARLYLE, Thomas. *Sartor Resartus*. Přeložil Albert Vyskočil. Stará říše: Josef Florian, 1920.

CERVANTES, Miguel. *Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha*. Přeložil Zdeněk Šmíd. Praha: SNKHLU, 1955.

CORTÁZAR, Julio. *Nebe, peklo, ráj*. Přeložil Vladimír Medek. Praha: Mladá fronta, 2001.

CORTÁZAR, Julio. *Změna osvětlení*. Přeložili Bohumila Zímová, Kamil Uhlíř a Hedvika Vydrová. Praha: Odeon, 1990.

CORTÁZAR, Julio. *Konec hry*. Přeložila Mariana Housková. Brno: Julius Zirkus, 2002.

CORTÁZAR, Julio. *Ten, kdo chodí kolem*. Přeložila Mariana Housková. Brno: Julius Zirkus, 2004.

CORTÁZAR, Julio. *La imagen de John Keats*. Buenos Aires: Alfaguara, 2012.

FERNÁNDEZ, Macedonio. *Museo de la novela de la eterna*. España: Archivos, CSIC, 1993.

GOMBROWITZ, Witold. *Ferdydurke*. Přeložila Helena Stachová. Praha: Torst, 1997.

HOFFMANSTHAL, Hugo von. *Lucidor*. Přeložil Aloys Skoumal. Praha: Odeon, 1981.

KEATS, John. *Complete Poems and Selected Letters of John Keats*. New York: Modern Library, 2001

LINS, Osman. *Avalovara*. São Paulo: Companhia das Letras, 2005.

LINS, Osman. *A rainha dos cárceres da Grécia*. São Paulo: Melhoramentos, 1976.

PESSOA, Fernando. *Kniha neklidu*. Přeložila Pavla Lidmilová. Praha: Hynek, 1999

UNAMUNO, Miguel. *Mlha*. Přeložila Alena Ondrušková. Praha: Odeon, 1971.

WHITMAN, Walt. *Stébla trávy*. Přeložili Jiří Kolář a Zdeněk Urbánek. Praha: Naše Vojsko, 1956

Literatura

- ABRAMS, Howard Meyers. *Zrcadlo a lampa*. Přeložil Martin Procházka. Praha: Triáda, 2001.
- ALTER, Robert. *Partial Magic. The novel as a self-conscious genre*. Londýn: University of California Press, 1978.
- ATTALA, Daniel. *Macedonio Fernández, lector del Quijote*. Buenos Aires : Paradiso, 2009.
- BEHLER, Ernst. *Ironie und literarische moderne*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1997.
- BERKOVSKIJ, Naum Jakovlevič. *Německá romantika*. Přeložila Růžena Grebeníčková. Praha: Odeon, 1976.
- BERLIN, Isaiah. *The roots of romanticism*. Princeton: Princeton University Press, 2013.
- DÄLLENBACH, Lucien. *Le récit spéculaire. Essai sur la mise en abyme*. Paris: Le Seuil, 1977.
- DE MAN, Paul. „The concept of irony“. In *Aesthetic ideology*. University of Minnesota, 1997.
- GARBER, Frederick. *Romantic irony*. Budapest: Akademia Kiado, 1988.
- HORYNA, Břetislav. *Dějiny rané romantiky. Fichte, Schlegel, Novalis*. Praha: Vyšehrad, 2005.
- JANKÉLÉVITCH, Vladimir. *Ironie*. Přeložili Martin Hybler a Nora Cuhrová. Praha: Oikúmené, 2014.
- MELLOR, Anne. *English romantic irony*. New York: Harvard University Press, 1999.
- PAZ, Octavio. *Los hijos del limo*. Barcelona: Seix Barral, 1993.
- SCHLEGEL, Friedrich; Ernst Behler (ed.). *Kritische Friedrich Schlegel Ausgabe*. Band 2. Paderborn: Schöningh, 1967.
- SCHLEGEL, Friedrich; Ernst Behler (ed.). *Kritische Friedrich Schlegel Ausgabe*. Band 18. Paderborn: Schöningh, 1963.
- SCHLEGEL, Friedrich. *Kritische Friedrich Schlegel Ausgabe*. Svazek 16. Mnichov: Schöningh, 1981.
- SCHOENTJES, Pierre. *La poética de la ironía*. Přeložila Dolores Mascarell. Madrid: Cátedra, 2003.

Publikace

KAZMAR, Vít. „Španělská laguna: překladatelské dluhy české hispanistiky“. In *Plav - měsíčník pro světovou literaturu*, 7/2013.

KAZMAR, Vít. „El héroe (trágico) en la novela *Op Oloop* de Juan Filloy“. In DEMLOVÁ, Jana, MÍČA, Slavomír (eds.). *Héroe y antihéroe en las literaturas hispánicas*. Technická univerzita Liberec, 2013, s. 157–165.

KAZMAR, Vít. „Jak vyprávět nevyslovitelné“. *Svět literatury*, 2014, 49.

KAZMAR, Vít. „Hráč, spáč, stvořitel, vypravěč: Borgesovo dílo pohledem (romantické) ironie“. *Svět literatury*. 2015, 52, s. 80–85.

KAZMAR, Vít. „El tema del tiempo en *Op Oloop* de Juan Filloy“. *Revista de la Academia Norteamericana de la Lengua Española (RANLE)*, 2015, s. 307–313.

KAZMAR, Vít. „Zkusmý náčrt předběžných prolegomen k úvodu do nástinu stručných dějin některých odrůd literární komiky v Argentině o počátku po současnost, s důrazem na současnost“. In MIZZAU, Carla; POKORNÝ, Vít; KAZMAR, Vít; CHARVÁTOVÁ, Anežka. *Hrdinové porážky: podoby současné argentinské literatury*. Praha: Smršť, 2017, s. 197–212.

Pedagogická činnost

Seminář *Latinskoamerická poezie dvacátého století* na ÚRS FF UK v LS 2014.